ХАРАКТЕРИСТИКА І ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА

Брагінська К.В.
Студентка 5-го курсу юридичного факультету
ДВНЗ «УжНУ»

У статті зроблений аналіз проблем тлумачення права. Також здійснена загальнотеоретична характеристика способів тлумачення норм права та проаналізовані правила використання і прийоми кожного з них. Також досліджена проблема співвідношення інтерпретаційних способів і канонів у вітчизняній правовій системі.

Ключові слова: способи тлумачення норм права, правила застосування способу інтерпретації, інтерпретаційні прийоми, канони тлумачення норм права.

Загальновідомо, що потреба в юридичній інтерпретації необхідна для будь-якого правового акта. Правова норма завжди вимагає тлумачення, навіть якщо вона сама утворює норму тлумачення. Іншими словами, не існує законів, про які можна було б сказати, що вони взагалі не потребують тлумачення і ніколи його не потребуватимуть [13, с. 255]. Таким чином, теорія та практика юридичної інтерпретації спростовують відомий

латинський вислів «in claris non fit interpretatio» (зрозуміле не потрібно тлумачити).

З часу здобуття незалежності перед Україною постало завдання розбудови соціально орієнтованої, економічно розвинутої і правової держави, яка має посісти належне місце в світовому соціумі. Саме на досягнення цієї мети спрямовані ті структурні перетворення, що відбуваються в Україні останнім часом. У перші роки незалежності України було ухвалено чимало нормативних актів, спрямованих на встановлення нових відносин у сіспільстві. З пошуком державою свого шляху розвитку, продовженням реформ, інтенсивність розвитку українського законодавства постійно зростає. Реалізація цього правового матеріалу потребує, насамперед, усвідомлення змісту норм права, що містяться у прийнятих актах. Без глибокого розуміня змісту норм права неможлива їх ефективна реалізація, систематизація, формування правової культури та правосвідомості, розроблення та прийняття нових норм. Проте з'ясування дійсного змісту правової норми лише простим ознайомленням з її текстом є неможливим. Це зумовлено особливостями самих норм права, формами їх функціювання та зовнішнього виразу. Дослідження цих особливостей і форм, а також розкриття змісту норми обов'язково вимагає використання засобів тлумачення норм права. Саме тлумачення забезпечує процес і результати з'ясування та роз'яснення змісту правових норм. Важливе значення має також єдність розуміння і реалізації норм у суспільстві, що відбивається на стані законності в державі і досягається завдяки тлумаченню. Зазначеного можна досягти шляхом роз'яснення суб'єктам дійсного змісту норм права, тих ідей і понять, що закладені законодавцем. Крім того, значущість проблеми тлумачення норм права за сучасних умов підвищується додатковими підставами зовнішнього і внутрішнього характеру. Неймовірно малою здається кількість у системі сучасного законодавства систематизованих нормативно-правових актів. Це свідчить, насамперед, про суттєву деструктурованість та неузгодженість законодавства України. Структурна недовершеність законодавства підсилюється якісними недоліками української правової системи. В першу чергу, це стосується низького рівня законодавчої техніки. Верховній Раді України з постійно зростаючими вимогами до правотворчої роботи не завжди вдається ефективно врегульовувати суспільні відносини, що динамічно розвиваються. Вади законодавчої техніки, помножені на недостатню розмежованість функцій і повноважень органів державної влади, зумовлюють прийняття і дію надмірної кількості підзаконних нормативних актів, які часто вносять у правове регулювання зайві суперечності, ускладнення, неясності тощо. Теоретичною основою дослідження проблеми стали праці відомих вчених давнини та сьогодення. Вагомий внесок у розроблення цих проблем зробили С. Кечек'ян, М. Коркунов, І. Михайловський. На початку цього століття Є. Васьковський, П. Люблінський, Є. Трубецькой, Г. Шершеневич окреслили методологію

з'ясування змісту норм права. Проте їхні дослідження не мали системного характеру, а були спрямовані на висвітлення окремих аспектів проблеми. Суттєвий вплив на розвиток тлумачення правових норм справили праці Л. Воєводіна, М. Вопленка, В. Елькінда, П. Недбайла, А. Піголкіна, О. Черданцева. Саме їм притамані системний підхід до вивчення цього явища, визначення головних складових частин тлумачення, розкриття його змісту і сутності. Відзначаючи чималий унесок цих та інших авторів у розроблення проблеми, маємо зауважити, що сучасні дослідження в світлі теоретичних і практичних потреб вимагають нових загальнотеоретичних підходів і методів. Разом із тим сучасні теоретичні дослідження сутності і змісту тлумачення обмежуються певною кількістю наукових статей (Алабіна О, Захарова О., Івакіна М., Прокоф'єв Г., Яцюк Т.), курсів лекцій (Комаров С., Котюк В.) або підручників з теорії держави і права (Вєнгєров А., Копєйчиков В., Лазарєв В., Марченко М., Хропанюк В. та ін.).

Питання тлумачення права є традиційним у юридичній науці, зокрема тлумачення норм права посідає значне місце у процесі право реалізації. Воно є найважливішою умовою їх правильного розуміння і застосування. Якщо б тлумачення не було б, складний процес право реалізації був би вкрай важким, а в деяких випадках взагалі неможливим. Необхідність у тлумаченні підтверджена багатовіковим правовим досвідом, юридичною практикою тощо. У демократичному суспільстві тлумачення права має на меті виявлення змісту норм права для того, щоб забезпечити їх правильну, ефективну реалізацію відповідно до режиму законності [6, с. 42].

Термін «тлумачення» латинського походження і має багато значень. Термін тлумачення має широке і вузьке значення. У широкому значення (інтерпретація) – це пізнавальний процес, націлений на пояснення суті природних явищ суспільного життя. У галузі права термін «тлумачення» використовують як під час пояснення, так і під час з’ясування змісту нормативно-правових актів [2, с. 167].

Тлумачити право - пізнавати й пояснювати його зміст, мету, соціальне призначення й практичну значущість. Тлумачення права - переклад його абстрактних приписів більш зрозумілою та доступною мовою конкретних понять і висновків [1, с. 128].

Тлумачення норм права обумовлено двома факторами По-перше, необхідністю і потребами правозастосувальної діяльності державних і інших суб'єктів суспільних відносин По-друге, потребами навчального процесу в юридичних вузах і юридичною наукою, яка аналізує і узагальнює правові поняття.

Соціальне призначення будь-якого тлумачення права полягає в забезпеченні однозначного (уніфікованого) розуміння змісту юридичної норми усіма, хто має її застосувати або реалізовувати [10, с. 153]. У найбільш загальному сенсі спосіб — це певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось.

Важливо також відзначити, що поряд із способами інтерпретації норм права у вітчизняній літературі все частіше розглядають канони тлумачення чи правила правового міркування. Вони є явищем англо-американської правової традиції та винайдені як один із засобів уникнення свавілля в тлумаченні.

Канонами тлумачення визнаються, зокрема, такі: не позбавляйте законодавчий акт чинності, якщо існує тлумачення, яке дозволяє цього уникнути; не припускайте легковажно, що, ухваливши новий статут, законодавчий орган цим навмисно скасував попередній; не нехтуйте супровідними положеннями; не кваптесь відкидати очевидне значення та багато інших. Узагалі-то, важко точно визначити кількість канонів тлумачення (К. Льюелін нарахував їх 27, а Ф. Бенніон — аж 396). Така насиченість доктрини тлумачення канонами говорить про те, що вони можуть суперечити один одному чи не відповідати практичній необхідності. Крім того, чимало з цих канонів мало застосовні сьогодні й тим більше в умовах нашої правової системи. Як приклади можна навести канони, згідно з якими статути, що відмовляють правителю у звільненні від відповідальності, слід тлумачити вузько, а статути, що регулюють взаємини з індіанцями, необхідно тлумачити на користь останніх. Проте деякі з них все ж таки можна визнати корисними у межах учення про юридичну інтерпретацію:

1) ejusdem generis — означає, що слова, які входять в узагальнюючу формулу після перерахування («інші», «тощо»), повинні тлумачитися як такі, що відносяться до того ж роду предметів, які вказані при перерахуванні;

2) pari materia — закони, які регулюють одні й ті самі близькі відносини, мають тлумачитися відповідно один до одного. Якщо одні й ті самі відносини регулюються кількома законами, то всі ці закони повинні розглядатися разом;

3) noscitur a sociis — якщо слово багатозначне, його застосування в законодавчому акті визначається за контекстом;

4) expressio unius, exclusio alterius — якщо в тексті закону перераховується те, до чого він відноситься, то тим самим виключається все те, що в ньому не згадано [12, с. 44–46];

5) «золоте правило», яке застосовується у випадку, коли результати «звичайного тлумачення» згідно із загальноприйнятим літературним читанням тексту є абсурдними й очевидний факт, що парламент не міг мати це на увазі;

6) the social purpose (в американській юридичній літературі він називається правилом «соціальної спрямованості») — відповідно до нього тлумачення законодавчого акта покликане виконати те суспільне призначення,задля якого він приймався. Цей інтерпретаційний канон був сформульований у 1584 р. англійським судом і з тих пір застосовується судовою практикою;

7) принцип обмеженого тлумачення правових положень, що встановлюють юридичну відповідальність особи, коли будь-який сумнів щодо значення правової норми тлумачиться на користь особи [12, с. 44–46].

Таким чином, співвідносячи способи та канони тлумачення норм права, слід визнати перспективним використання деяких канонів у межах вітчизняної правової системи. Існування цих канонів багато в чому обумовлюється ідеєю здорового глузду, яка є єдиною для англо-американської та романо-германської правових систем. Крім того, необхідно враховувати глобалізаційні процеси, що в них відбуваються. Усе це створює передумови для більш активного використання вказаних канонів у межах української правової системи.

Проблема тлумачення права є практичною в тому розумінні, що її рішення, як ніяке інше, зорієнтовано на вирішення юридичних справ, на подолання конфліктних ситуацій, на винесення правового вердикту. Однак і ця проблема впирається в розуміння права. Без з'ясування об'єкта тлумачення або при різночитанні у тому, що підлягає тлумаченню, складно розраховувати на позитивний результат. Необхідність тлумачення норм права обумовлено їхніми ознаками, особливостями форм вираження зовні і функціонування. Неясність правової норми може зовнішньо проявитися в таких формах: недостатня визначенність; недостатня точність тих або інших слів і виражень у нормативному акті; неповнота норми, коли законодавець не взяв до уваги деякі сторони суспільних відносин, що він хотів врегулювати; внутрішнє протиріччя самої правової норми.

Підсумовуючи можна зазначити, що проблеми тлумачення норм права завжди перебували у центрі уваги юридичної науки, а теорія тлумачення пройшла довгий шлях свого розвитку. Ці проблеми пов'язані з інтересами держави й суспільства, їх зумовленням і захистом. На сьогодні тлумачення норм права є важливим політико-юридичним інструментом виявлення чіткого змісту права.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 576 с.
2. Ведерніков Ю.А. Теорія держави і права / Ю.А. Ведерніков, В.С. Грекул. – К. : Центр навч літ-ри, 2005. – С.167.
3. Власов Ю.Л. Тлумачення норм права / Ю.Л. Власов, В.П. Нагребельний. – К.: «УКр. Енцикл.», 2004. – С.80.
4. Комаров С. А. Общая теория государства и права / С.А. Комаров. - М., 1996. - С. 230.
5. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 430 с.
6. Молибога М.П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики / М.П. Молибога // Часопис Київського університету права. – 2010. - №2. – С. 42 – 46.

7. Олейников С. М. Тлумачення норм права / С. М. Олейников, Г. О. Христова. – Х. : Право, 2009. – С. 419–445.
8. Паліюк В.П. Деякі аспекти тлумачення норм права (цивільно-правовий аспект) / В.П. Паліюк // Судова апеляція. – 2005. - №1. – С.14.
9. Пиголкин А.С. Толкование нормативних актов в СССР / А.С. Пиголкин. – М., 1962. – С.9.
10. Прийма С.В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика / С.В. Прийма // Юрист України. – 2011. - № 3 (16). – С. 10-16.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. - Х. : Консум, 2002. – 160 с.
12. Соболева А. Каноны толкования в праве / А. Соболева // Рос. юстиция. – 2000. – № 10. – С. 44–46.
13. Тарановский Ф. В. Энциклопедия права / Ф. В. Тарановский. – СПб. : Лань, 2001. – 560 с.
14. Черданцев А.Ф. Толкование права / А.Ф. Черданцев. – М. : Херцало, 1998. – С. 323-327.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Карабін Т.О.